

Cyrillus Kreek: rahvaviiside kogumine ja rannarootslased

Anu Vissel

Miks huvitus eesti helilooja Cyrillus Kreek eestirootslaste rahvamuusikast ja kogus neilt 1921. aastal 55 vaimulikku rahvalaulu? Kas oli see tingitud noore mehe hetkehuvist heita korraks pilk Eesti läänerrannikul elava naaberrahva tihedalt kokkuhoidva kogukonna rahvamuusikasse? Või ehk oli tegemist hoopis millegi tuttavaga, mida ta otsustas nüüd talletada?

Neile küsimustele vastamiseks tuleks lähemalt käsitleda nii C. Kreegi huvi rahvamuusika vastu üldse kui ka tema isiklike suhteid rannarootsi alaga, mis olid pikaajalised ja mitmeplaanilised. Alljärgnevalt tuleb juttu C. Kreegi muusikafolkloristlikust tegevusest ja tema isiklikest suhetest eestirootslastega, mis andis sisuka väljundi eestirootsi rahvamuusika kogumisel 1921. aasta suvel.

Cyrillus Kreek ja eesti rahvamuusika kogumine

Cyrillus Kreek (1889–1962) on eesti kultuuri jätnud jälje kui silmapaistev koorimuusika arendaja (helilooja, koorijuht ja pedagoog). Ta kuulub 20. sajandi esimese kolmandiku võimekasse, rahvuslikkust väärtustavasse ja rahvuslikku kõlapilti kujundavasse eesti heliloojate põlvkonda, kelle looming toetus tugevalt rahvaloomingule. Selle generatsiooni rahvamuusikaalased teadmised polnud saadud mitte üksnes akadeemilise stuudiumi käigus Peterburi konservatooriumis,¹ vaid tänu rahvaviiside süstemaatilisele kogumisele ja otseses kokkupuutes ehtsa rahvalauluga. Kui rahvamuusikaga tegelemine oli kuulunud paljude tollaste muusikategelaste muusikaõpingute aega noorpõlves, siis oli C. Kreek selles suhtes suur erand, sest tema huvi rahvaviiside vastu jäi püsima kogu eluks.

C. Kreegi tõi rahvaluulekogumise juurde 20. sajandi algul Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) korraldatud rahvaviiside kogumise aktsioon, mille juhiks oli esimene eestlasest rahvaluuledoktor Oskar Kallas (1868–1946). Selle ettevõtmisega püüti eesti arhailist rah-

vamuusikat säilitada tulevastele põlvedele. Tõsi, eestlased olid aktiivselt oma rahvaluulet koguma hakanud juba pärast 1888. aastat, mil kirikuõpetaja ja keeleteadlane Jakob Hurt (1839–1907) oli kutsunud neid üles ise oma vaimset vanavara koguma. Sellest sai eesti rahvusliku liikumise suurüritus. Rahvas, kes oli omandanud kirjaoskuse, kellest oli saanud aktiivne lehelugeja juba sajandi keskpaigas, kes oli laulukoori- ja puhkpilliorkestriharrastusega pannud aluse üle-eestiliste laulupidude² traditsioonile alates 1869. aastast, tuli üleskutsele missioonitundega kaasa. Algas tõsine rahvaluule kogumine, millest võttis osa üle 1400 inimese ja mille tulemusena kirjutati üles 122 000 lk ehk 260 000 ühikut rahvaluulet.

Kuid rahvaviiside kogumiseks polnud 19. sajandi lõpp veel küps, sest haridust viiside ülesmärkimiseks ei jätkunud. Laiaulatuslik rahvaviiside kogumine läks lahti 1904. aastal ja kestis 1916. aastani, mil selle katkestas Esimene maailmasõda. O. Kallas tõmbas rahvaviiside kogumisse kaasa eesti haritlaskonda pürgivad noored üliõpilased. Kogujad saadeti teele paarikaupa: Peterburi konservatooriumi üliõpilane, kes pidi noodistama viisid, ja Tartu ülikooli tudeng, kelle ülesandeks oli üles kirjutada laulude sõnad.

Cyrillus Kreek liitus rahvaviiside kogumisse võrdlemisi hilja, sest tema muusikaõpingud algasid Peterburis alles 1908. aastal. Esialgset teavet rahvaviiside kogumise kohta võis ta saada oma uelt sõbralt Peeter Südalt, kes oli kogumistööga liitunud juba 1905. aastal (Kuusk 1983: 48). Esimesel suvevaheajal oli Eestis tema kätte sattunud ka üks eesti rahvaviiside trükis, millest õhutatult on C. Kreek juba sama, 1909. aasta suvel kodulinnast Haapsalust omalgatuslikult ühelt inimeselt üles kirjutanud 20 viiulilugu, pidades ilmselt silmas trükkiandmist. EÜSi organiseeritud kogumistööga liitus C. Kreek 1911. aastal, kuna vahepealsed suved möödusid kooliraha teenimisega suvemuusikaorkestris. Sel kevadel oli Peterburist otsitud uusi noodikirjutajaid ning vahendaja oli kohtunud kahe noore muusikatudengiga, tromboonipuhuja Cyrillus Kreegi ja tuubamängija Johannes Mudaga³ (Kuusk 1983: 49). C. Kreek võttis O. Kallasega peatselt ka ise kirja teel kontakti ja kinnitas oma huvi rahvaviiside korjamise vastu (EÜS VIII 313). Koguma läksid noormehed juba maikuu Lääne-Eestisse Ridala kihelkonda ja Haapsalu linna, tuues sealt kaasa kõige suurema tollesuvise korjanduse – 60 viisi ja umbes 1700 lauluvärsirida. Kogumine oli olnud hoolas ja põhjalik, nagu nähtub nende reisikirjeldusest:

[---] läksime siis Teie soovil Ridala kihelkonda. Nimetatud kihelkonna käisime peaaegu majast majasse läbi. Peasiht oli – kihelkond puhtaks. Mõne lauliku juures sai paar korda käidud. Siiski usume, kui teist korda veel see kihelkond läbi käia, siis teist nii palju veel korjaks. Kõiki laulusi ei tule lauljal korraga meele; siis veel oli juhtumisi, kus lauljat ehk mängijat kodus ei olnud jne (EÜS VIII 327).

Eriti hinnatav oli niisugune tulemus seetõttu, et Läänemaalt, kuhu noored muusikud viise kirjutama saadeti, polnudki varemalt suurt midagi üles kirjutatud. Põhjuseks oli selles piirkonnas juba 18. sajandi keskpaigas alanud tugev vennasteliikumine, mis kuulutas kõik ilmalikud laulud patuseks ja võõrutas suure osa sealstest elanikest kiiresti rahvalaulust. 19. sajandi teisel kümnendil levis omakorda taevaskäijate liikumine. Eriti jõuliselt pööras elanikkonna “ilmalikust elust” vagadusele vabakoguduste (priilased, irvinglased ja baptistid) 1870. aastatel toimunud “usuline ärkamine”. 20. sajandi alguses Läänemaale jõudnud usuühendustest kujunes suurimaks nelipühilaste kogudus (Plaat 2001: 10). Tehes kokkuvõtet trükkis avaldatava rahvaviiside aruande⁴ jaoks, kirjutab O. Kallas kirjas noormeestele tunnustavalt:

Lehitsen aruannet kirjutades (veel kord) Teie minevasuvist korjandust. Olite kõvasti tööd teinud, et nii palju olite kokku saanud (sektantlikust) ärkamisest hoolimata. Mäletan, kuidas ma aasta paarike tagasi Läänemaalt kaunis kerge kotiga pidin lahkuma, kuna kõigele ilmalikule suu kinni oli (Laanepõld 1974: 13).

Nii sai alguse C. Kreegi rahvaviiside kogumine, mille vastu ta säilitas ametialaste kohustuste kõrval tõsise huvi peaaegu kogu oma elu. Juba esimesel korral avaldub ka tema maksimalism ja nõudlikkus enda vastu, mis väljendub edaspidi kõigi tema (heli)tööde juures: mitte kunagi teha midagi poolikult, mitte ära anda nõrka, viimistlemata tööd.

Järgmisel, 1912. aastal jätkas ta teise kaaslase Mart Bormeistriga Lääne-Nigula kihelkonnas, kogumismatk kestis maikuu keskelt juuni keskpaigani. Seda retke kokku võttes kirjutas C. Kreek sama suurel õhinal kui eelmisel aastal:

Tegime kihelkonna lauluvarast nii puhtaks, kui see esimesel korral võimalik oli. Mõne lauliku juures käisime 2–3 korda (EÜS IX 374).

Foto 1. Cyrillus Kreek ja Johannes Muda (Helila) 1911. aastal rahvaviise kogumas (TMM M 11:1/121:4).

Vene tsaari armeesse ja pääses rinde asemel teenima Tallinna sõjaväeorkestrisse (Kuusk 1983: 57). Nende aastatega oli C. Kreek kogunud 266 viisi, valdavalt Läänemaalt. Pärast sõjast tingitud vaheaga kogumistöös aastatel 1915–1919 jätkas C. Kreek rahvaviiside korjamist oma õpilaste vahendusel.

1920. aastatel üritas rahvaluule, sh rahvaviiside kogumist suunata Muinasvara Päästetoimkond, mis esindas Eesti Rahva Muuseumi Tartus ja Eesti Muuseumi Tallinnas. C. Kreegi 1921. aasta kogumisretke, millest tuleb juttu tagapool, rahastaski kõnealune toimkond. See oli ühtlasi viimane organiseeritud kogumine, millest C. Kreek osa võttis.

C. Kreegi edasised rahvaviiside üleskirjutused toimusid omaalgatuslikult Rakveres ja Haapsalus (Laanepõld 1974: 23). Aastatel

1914. aastal sai C. Kreegist esimene eestlane, kes võttis kogumistöös kasutusele fonograafi, mis võimaldas viise korduvalt kuulata ning hiljem palju täpsemalt noodistada. Enne teda oli eesti rahvalaulu fonograafi abil koguma hakanud soomlane Armas Otto Väisänen Kagu-Eestis ortodokssel Setu alal, kus arhailine, eesti kultuuriruumi piirides erandlik mitmehäälneline rahvalaul on säilinud tänaseni. EÜSi juhitud rahvaviiside kogumine soikus 1916. aastal, sest sõda viis mõtted teisale ja mitte ainult mõtted, vaid ka mehed. Ei leitud enam raha, liikuminegi oli takistatud, kirjutas O. Kallas.⁵

Sama 1916. aasta lõpul veidi enne lõpueksameid astus C. Kreek sundmobilisatsiooni ennetada püüdes

1923–1932 töötas ta muusikaõpetajana Läänemaa Õpetajate Seminaris ja kogus rahvaviise oma õpilaste vahendusel. *Kreek harilikke tunde ei andnudki*, meenutab tema õpilane, hilisem Kihnu kooliõpetaja ja sealse rahvakultuuri põhjalik kohalik koguja, Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Rahva Muuseumi vabatahtlik kaastööline Theodor Saar.

*Kreek arvas, et ebamusikaalseid õpilasi ei ole, kõik on suuteli-
sed muusikat teataval määral õppima ja sellest aru saama*
(Saar 1998: 234).

*Ta küsitles õpilastelt kodukohas kuulnud viise ja kirjutas need
laulutundide ajal klassis üles. Iga õpilane pidi koolivaheajal
oma kodukohas jälgima rahvalaule, need pähe õppima ja koo-
lis õpetajale ette laulma. C. Kreek kasutas rahvaviise oma loo-
mingus. Kreek harilikke tunde ei andnudki. Ta rääkis üht-
teist, millel õppekavaga ühist polnudki. Vahel mängis ta kla-
veril ette Wagneri oopereid, lastes õpilastel jälgida mängita-
vas teoses üht motiivi. Kui see kõlas, pidi õpilane ütleva, mis
motiiv see on. Nüüsgust tegevust nimetas Kreek meie kõrva-
de puhastamiseks. [---] Kreek juhatas seminari segakoori ja
sümfooniaorkestrit, õpetas ka soovijaile pasunamängu ning
juhtis muusikaringi. Vahel viis ta õpilased kuulama Haapsalu
suveorkestrit, andes mängitava kohta seletusi. Kreek hindas
vaimulikku muusikat ja õpetas koorile klassikute koraale. Õp-
pisime isegi Händeli oratooriumist “Messias” suure osa ära*
(Saar 1998: 233).

Teine õpilane, Erik Seppel on meenutanud:

*Kui Kreek tundi tuli, tegi ta mõne naljaga olemise hubaseks
ja küsis, kas keegi pole juhuslikult mõnd uut laulu kuulnud.
Laskis siis paar korda läbi laulda ja kirjutas kohe üles. Noodi-
paber ja pliiats oli tal selleks otstarbeks alati kaasas* (Kuusk
1983: 60).

*Käitumiselt oli Kreek tasakaalukas. Ta ei vihastanud kunagi.
Linnas käis ta jalgrattaga, sõidukiirus oli tal väga tagasihoid-
lik. Kevadeti armastas ta koos õpilastega koolimaja ees kõ-
vaks tallatud platsil mängida kroketit* (Saar 1998: 235).

Anu Vissel

Kreek oli suur piibumees. Tal oli kõvera pitsiga piip alati suus. Klassi tultes võttis ta ukse vahel piibu pihku ja istus laua taha. Tunni keskel pani ta piibu põuetaskusse. Klassist lahkudes pani ta uksest väljudes jällegi piibu suhu. Ta rääkis, et arst soovitanud tal suitsetada, et hoiduda rasvumisest (Saar 1998: 233).

Madis Oviir, hilisem Viru-Jaagupi kirikuõpetaja, meenutab oma õpetaja huvi rahvaviiside vastu:

Kreek jutustas õpilastele, kuidas tema Peterburi konservatooriumis käies suvevaheajal mööda Läänemaad ringi rändas ja inimeste käest lauluviise korjas. “Oli neid, kes laulsid ja lasksid ka kirja panna, aga oli ka neid, kes oskasid vanu viise, aga ühegi asjaga ei meelitanud neid suud laulmiseks lahti tegema.” [---] Need Kreegi jutustatud seigad olid huvitavad ja õpilased kuulasid neid kiindunult. See muidugi omakorda tiivustas õpilasi oma kodu ümbrusest korjama, õigem kuulama ja meelde jätma. Aga paljudel õpilastel siit-sealt olid viisid ja laulud juba “loomu poolest suus ja südames”, sest nad pärinesid perekondadest, kus rahva laulutraditsiooni au sees peeti, laule lauldi ja [---] ka edasi kanti. [---] Enam huvitasid teda viisid; kui oli need kirja pannud, siis märkis ka sõnu ülesse, nii palju kui keegi teadis. [---] Kreek ütles alati: “Ärge te omast peast midagi juurde pange, laulge niimoodi, kuidas teie kuulsite.” [---] Kuid sageli kuuleb rahvasuust ka laule, mis oma väljendusviisilt on väga naturalistlikud. [---] Üks poiss (see võis ka Kihnu poiss Theodor Saar⁶ olla) tõstis käe ülesse, et temal on paar viisi laulda. Kreek kohe nõus kirja panema. [---] Laul oli aga sõnade poolest nii “vägev”, et tüdrukud punastades käed näo ette panid ja lõpuks Kreekki pidi tähendama: “Kuulge teie, laulge ikka niisugused kohad la, la, la, lall.” Poiss lauliski [niimoodi] viisi lõpuni ja [pidanud sõnad paberile kirjutama] (RKM II 298, 135–141).

Üldse kogus C. Kreek umbes 1300 rahvaviisi (Kuusk 1983: 65). Mitmest tema õpilasest said tunnustatud rahvaluulekogujad (Madis Oviir, Theodor Saar, Ida Avekukk, Enda Kallas). C. Kreek tundis rahvamuusika vastu huvi kogu elu. Läbi elu oskas ta ühendada loomulikult moel loomingut, rahvamuusikat ja koolitööd (Järg 1989: 7). Kuigi tema enda kogumistöö lõppes 1930. aastatel, on ta jätkuvalt kopeerinud (või palunud kopeerida) rahvaviise rahva-

luulearhiivist Tartus ja oma tuttavate järjekordsete välitööde materjalidest. Tema isiklikus rahvaviisikogus oli umbes 6000 nooditust. Neid viise on ta kasutanud oma heliloomingus, kuid tema põhjalikkus selles valdkonnas on võrdne teadusliku lähenemisega. Tema süvahuvi eesti rahvaviiside omapära väljaselgitamisel reedavad mitmed mahukad tööd: Armas Launise *Eesti runoviiside* (1930) viisisüsteematika meloodia ambituse alusel; enda kogutud Läänemaa kõigi kihelkondade viiside süsteematika ambituse, motiivide ja üksikute helide esinemissageduse alusel jm. See osa C. Kreegi pärandist viitab kavatsusele kirjutada sellekohane teoreetiline uurimus, mis jäi kahjuks teostamata (Kuusk 1983: 64–65).

Cyrillus Kreek, Läänemaa ja rannarootslased

Läänemaa oli Cyrillus Kreegi kodumaakond. Siin olid elanud tema vanemad ja vanavanemad. Kõige kaugem esivanem, kelleni andmed viivad, Undo Nigula Jüri, oli sündinud aastal 1794 ja elanud sealsamas Võnnu vallas, kus tuli ilmale ka Cyrillus Kreek. Üksnes vähesed aastad viibis C. Kreek Läänemaast eemal, põhjuseks õpingud, sõjaväeteenistus või töökohaotsingud. Aastast 1921 sai ta Haapsalu linna kodanikuks, kelleks jäi elu lõpuni, kaasa arvatud Tallinna Konservatooriumi professorina töötamise aastad. Noorpõlves suunas ta aktiivselt Haapsalu kultuurielu, korraldas üritusi ja esines kontsertidel, oli Läänemaa laulupeo üldjuhiks.

Rootslased elasid Eestis hiljemalt alates 13. sajandist. Nende asualaks on olnud Eesti läänerannik ja mitmed saared. Eestlased on seda rahvusrühma nimetanud rannarootslasteks. 19.–20. sajandi vahetuseks olid peaaegu üksnes rootsi asustusega veel Ruhnu, Vormsi, Osmussaar ja Pakri saared ning Noarootsi poolsaar. 1934. aasta rahvaloenduse andmeil elas Eestis 7641 (sh Läänemaal 5600) rootslast (eestirootslaste kohta vt lähemalt Internetist <http://www.einst.ee/factsheets/swedes/>).

Cyrillus Kreegi lähem tutvus eestirootslastega algas juba lapseas. Nimelt võttis tema isa Gustav Kreek 1896. aastal vastu senisest tulusama koolmeistrikoha Vormsi saarel Fällarnas, sest endises kohas loobus mõis kooli rahaliselt toetamast ja valla pakutud teenistusega polnud võimalik peret toita. Kohavahetusega kaasnesid aga muudki muutused, sest Vormsi kool oli õigeusukool, kus tollase venestuspoliitika kohaselt eeldati kooliõpetajalt tsaari-

Anu Vissel

ga sama usku. See tingis ka usuvahetuse, ümberristimisel saadi ka uued eesnimed sellised, nagu nõudis vene õigeusk. Oma mälestustes kirjutab vana koolmeister:

Siis tuli 23-aastase teenistuse järel lahkumine Ridali kogudusest ja Lutheruse usust – 1896. aasta jaanuarikuul asusin Vormsi saarde Fällarna õigeusu kooli peale koolitajaks. Mind kõige perekonnaga salviti õigeusulisteks ja saime ka õigeusu nimed. Minu nimeks jäi Konstantin Franzu poeg Kreek, naisele Maria; pojad [vahetasid nimesid järgmiselt] Gerhard – Methodius, Vilhelm – Vladimir, Karl – Kirill, tütar: Adolfine – Nadežda; Maria jäi endise nimega. [---] Esimene tütar Louise oli juba lutheriusulise mehe naine (TMM M 11:1 / 3:6).

Niisiis sai algselt Karl Ustaviks ristitu nimeks Kirill, kes heliloojana nimeks võttis ladinapärase nimekuju *Cyrillus*.

C. Kreegile jäi Vormsile sõit selgesti meelde, sest see oli laste esimene merereis. Ta kirjutab, kuidas oli koos õdede-vendadega kartnud, kas nad kõik purjekale ära mahuvad, sest lisaks kaheksaliikmelisele perekonnale pidi muu kraami kõrval jääma ruumi ka hobusele, vankrile ja lehmale. Samuti jäi meelde hetk, et saarel ei saanud vastutulijad nende teeküsimisest aru (Laanepõld 1974: 7). Tarvis oli rootsi keel selgeks õppida. Sellega hakatigi kohe tegelema. Helilooja isa elulookirjeldusest loeme:

Esimesel aastal oli rootsi keele õppimine peaasi. Elanikud oskavad vähe eesti keelt, lapsed ei oska sugugi. Prooviaasta palk oli 100 rubla valitsuse poolt, kõrvalt teenisin 40 rubla. Teisel aastal sain täie palga 250 rubla. 1898. a ühendati Fällarna kool kihelkonnakooliga ühte; seega sain köster-kooliõpetajaks. [---] Kirikus oli igal pühapäeval jumalateenistus, igale rahvuse liigile oma keeles, s.o rootsi, vene ja eesti keeles (TMM M 11:1/3:6).

Rootsi keelt õppisid mõnda aega ka lapsed. Paari aasta pärast viis koolitee tulevase helilooja Haapsalu linna.

Veelgi lähemalt põimus Cyrillus Kreegi elu rannarootslastega 1918. aastal, mil ta abiellus Haapsalus eestirootslase Maria Bleesiga (1893–1988), kes oli elukutselt õpetaja ning valdas peale emakeele aktsendivabalt ka vene, saksa ja eesti keelt (TMM M 11: 1/374:9 – Madis Küla mälestused). Seeläbi sai rootsi keel, mida C. Kreek juba

lapsepõlves Vormsis õppis, abikaasa kaudu veelgi lähedasemaks ja selgemaks (Laanepõld 1974: 20). Tema kaaslastele on jäänud meelde, et abielu esimestel aastatel on C. Kreek lugenud rootsikeelseid raamatuid, põhjendades seda vajadusega tutvuda lähemalt oma abikaasa emakeele ja kultuuriga (TMM M 11:1/372:2 – Rudolf Ento mälestused). Abielust sündisid pojad Peeter ja Toor.

C. Kreek on osalenud mitmetes eestirootslaste ettevõtmistes. 1933. aastal peeti Haapsalus esimene rootslaste laulupidu, millest võttis osa kümme eestirootsi laulukoori kokku 200 lauljaga. Cyrillus Kreek oli peo üldjuht. Laulupeoks oli ta seadnud segakoorile rannarootslaste vana koraali “Den signade dag” (“See õnnistatud päev”) (Laanepõld 1974:

27). Selle koraali oli C. Kreek üles kirjutanud 82-aastaselt Mats Fagerlundilt Noarootsi kihelkonnas Riguldi vallas Bergsby külas (ERA III 4, 341/3 (41); vt ka foto 5). 1930. aastate lõpul tegutses C. Kreek lühikest aega ka Haapsalu Rootsi Eragümnaasiumi muusikaõpetajana (Laanepõld 1974: 27).

Foto 2. Cyrillus Kreek koos abikaasa Maria ja poegadega 1924. aastal (foto 52661-R).

Cyrillus ja Maria Kreegi kogumismatkast eestirootslaste juurde 1921. aastal

1920. aastal siirdusid Kreegid Tartusse, kus Cyrillus Kreek sai õppejõukoha Tartu Kõrgemas Muusikakoolis. Pärast õppeaasta lõpu, 11. mail 1921 läks ta taas rahvaviise koguma, lähetajaks sel korral Muinsusvara Päästetoimkond, kes võttis kanda sõidukulud ja maksis kogujatele honorari. Kuna Esimesest maailmasõjast ja sellele järgnenud Vabadussõjast polnud veel kuigi palju aega möödas, andis toimkond C. Kreegile võimalike takistuste ja kahtlus-

Anu Vissel

tuste vältimiseks kaasa ametliku tõendi, mis kinnitas, et Eesti Rahva Muuseum on volitanud ta koguma rahva helilist ja sõnalist vanavara (rahvalaulud, rahvajutud, ebausukombed jms). Ühtlasi paluti talle selles nõu ja jõuga vastu tulla. Olukordi, kus pärimuse talletajaid hoopis sõjalises spionaažis kahtlustati, oli C. Kreegilgi varem ette tulnud. Nimetatud dokument on tänaseni hoiul Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi Cyrillus Kreegi kogus (vt foto 3).

Kogumismatk kavandati ulatuslikuna. Tähelepanu väärrib asjaolu, et C. Kreegil oli kavas koguda sel korral eesti rahvamuusika kõrval ka eestirootslaste muusikapärimust. Sellega oli ta mõneti algust teinud juba 1915. aastal Risti kihelkonna Alliklepa külas, kus

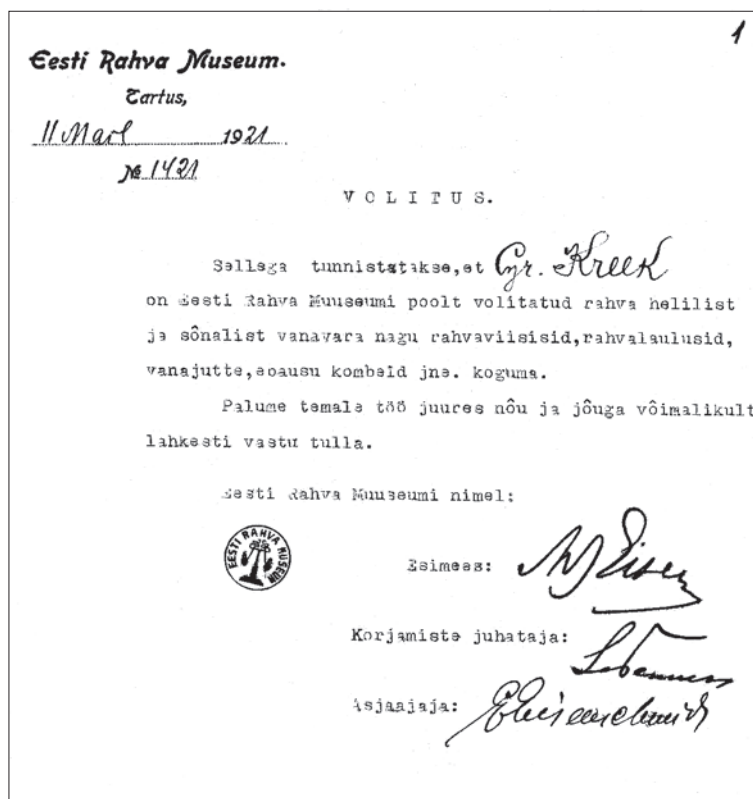

Foto 3. Eesti Rahva Muuseumi volikiri Cyrillus Kreegile rahvaviiside kogumiseks Läänemaal 1921. aastal (TMM M 11:1/59:1).

eesti ja rootsi kogukond olid üldise venestamispoliitika mõjul oluliselt lähenenud. Reisikirjelduses kirjutab ta:

Alliklepa rahvas on rootslaste ja eestlaste segu. Räägivad kõik eesti keelt. Rootsi keel on pea täieste unustud. Sest ajast, kui koolides vene keelt hakati nõudma, ei leitud Rootsi kooliõpetajat. Rootslesed ühinesid eestlastega. Nüüd õpivad lapsed eesti ja vene keelt. Ainult üks inimene mõistab külas veel rootsi keelt rääkida, teistel on arusaaminegi puudulik. Sellepääle vaatamata võib rootslasi nende hääle kõlast ära tunda (EÜS XI 987).

Hea muusikukõrvaga tajus C. Kreek rootslastele omast kõnemeloodiat, mis erineb märgatavalt eestlaste hääldusest. Rootsi kõnemeloodia ei ole mõjutanud ainuüksi toda Risti kihelkonna küla. Selle mõjutused saarte (Hiiumaa, Kihnu jt) elanike kõnes on tuntavad tänapäevalgi. Tagasi pöördudes toonase Alliklepa küla juurde, selgub, et folkloorikogujad Cyrillus Kreek ja Peeter Sarv olid leidnud seal väga hea vastuvõtu. Küla oli käitunud üksmeelse ja kogumise tähtsust mõistva kogukonnana. Nende tulekust oli teada antud tervele külale, kogujate abistamiseks olid laulude ja tantsude paremad oskajad kokku kutsutud. C. Kreek meenutab:

Ilmus üle paarikümne inimese. Väga huvitav oli vaadata, kuida 10–80-aastased inimesed ühes mängisid. Nad mängisid rootsi-soome mängusi.⁷ Kokkumäng oli väga ladus. Oli näha, et see neil õige sagedasti tarvitusel on (EÜS XI 986).

Mitmed pikad laulud, näiteks kadripäevalaul, on kuulajate tähelepaneliku kontrolli all ette kantud:

Laulja käskis teisa tähele panna ja ütelda, kui midagi vahele peaks jääma. Nii sai see laul külarahva kaasaitamisel ja selektusel kirja pandud (EÜS XI 984).

Küllap avaldas määravat osa asjaolu, et tulijail oli kaasas fonograaf, mis võimaldas oma häält hiljem uuesti kuulata.

Phonograph on rahvale väga meele järele. Nad laulavad rohkem viisisid kui sõnu, sest et viisisid "masinasse" lähevad ja säält jälle kuuldavale tulevad (EÜS XI 982).

Anu Vissel

Mõni laulja on sellesse masinasse laulmisel isegi püüdlikult laulmise tempot vähendanud, arvates, et masin aeglasema laulu paremini meelde jätab.

Viis nr 67, fon 15 b "Jüri tuli müiritööst". Laulja laulis selle laulu "allegro moderato" meile ette. Phonographi laulis märksa pikemalt, arvates, et siis selgemalt välja tuleb (EÜS XI 983).

Cyrillus Kreek leidis ka jälgi torupillist:

Hiljuti on Alliklepal ja naabruses mitu torupilli olnud. Sel ajal, kui meie sääl käisime, olid juba pillid ja pillimehed kadunud. Siiski pillimehi ja pillimeistrisi leidus 4–5 tükki, aga pillisi ei pidavat enne saama, kui hülge mao saab. Nõval on üks vana torupillimeister, kes võib 4 toruga torupilli teha (EÜS XI 988).

Kas mehed ongi selle hiljem teinud või jäi mõni pill tollal kogujale teadmata, igatahes on Rootsi uurija Sven Andersson 1932. aastal samas külas fotografeerinud seitsme aasta eest surnud torupillimehe Jyri Tõnissoni pilli (Andersson 1986: 10). C. Kreek märkas ka sealset tantsuderohkust ja mõistis, et ka seda pärimust oleks tarvis jäädvustada:

Soovitav oleks, et sinna eriteadlane⁸ saaks saadetud, kes tantsud ja mängud üles tähendaks (EÜS XI 987).

Lõppkokkuvõttes ei saa ta siiski täheldamata jätta, et kuigi vastuvõtt Risti kihelkonnas olnud suuremalt jaolt lahke, oli rahvas siiski üsna umbusklik. Kibro külas näiteks kartnud mehed, et nad sealse uue tuuleveski ära viivad, sest olid juhtunud mööda minnes sinna-poole vaatama.

Küllap andsid C. Kreegi 1921. aasta uuele rannarootsihuvile omalt poolt tõuke tema vastsed perekondlikud kontaktid rannarootslastega: oma esivanemate muusikalise pärandi kõrval tuli talletada ka abikaasa oma. Selleks, et sealsed laulud saaksid laitmatult üles kirjutatud, kutsus ta kogumismatkast osa võtma ka abikaasa Maria (hellitusnimega Meesi). Maikuu teine pool pidi Kreekide abielupaaril mööduma Noarootsis, juunikuus tuli C. Kreegil jätkata tööd Ridalas, Lääne-Nigulas ja Martnas oma varasemate kaaslaste Johannes Muda ja Andrei Laredeiga. Nendes kihelkondades kavatseti koguda kahes kohas eraldi, selleks oli üüritud kaks fonograafi.

Matka esimene pool mööduski plaanipäraselt Noarootsi poolsaarel, kogujateks Cyrillus ja Maria Kreek. Pisipojad jäeti vanemate äraolekul Haapsallu sugulaste hoolde. Lühikeses reisikirjelduses nimetab C. Kreek, et vastuvõtt oli poolsaarel sõbralik. On igati ootuspärane, et Kreeke rootslaste juures tõepoolest hästi vastu võeti – oli ju Maria Kreek (neiuna Blees) üks rannarootslaste eneste keskelt, C. Kreeki aga teati kui Vormsi endise koolmeistri poega. Küsitletute hulgas oli teisigi sugulasi peale helilooja naiseema Eva Bleesi, kellelt on salvestatud kolm koraali. Sama perekonnanime kannab näiteks ka 53-aastane Leena Haapsalust. Kommentaarina võiks lisada, et mitte kõik eestirootsi kogukonnad ei suhelnud eestlastega nii avatult kui eespool toodud Alliklepa näites. Oma tavadest ja keelest on kindlameelselt kinni hoitud ning see aitaski algupäraselt identiteeti säilitada ja kaitses assimileerumise eest. Muu maailmaga suheldud üksnes hädapäraselt, olen kuulnud välitöödel Kihnu rahvast mäletavat. Muid keeli, sh eesti keelt osanud ainult mehed: nemad suhtlesid välisilmaga, käisid laatadel, linnas jm. Naised toimetasid koduseid asju ega rääkinud eesti keelt. Harva olevat Ruhnu elanikud eestlastega lähemaid (perekondlikke) sidemeid loonud, mõeldav olnud sel juhul üksnes naisevõtt, kusjuures noorik pidi ära õppima rootslaste kumbed ja keele. Tagasipöördumisel emamaale 1944. aastal olevat segaperekonnad maha jäetud, räägivad kihnlased.

Ometi sigines lootustandva algusega kogumisretkel mitmeid äpardusi, mis mõjutasid oluliselt C. Kreegi edaspidist saatust ja ehk isegi suhteid rahvaviiside kogumist korraldavate institutsioonidega. Teistes kihelkondades saadi töötada üksnes poole jõuga, sest detaili purunemise tõttu saadi korraga salvestada üksnes ühe fonograafi, lisaks levis läänerannikul nakkuslik kõhutõbi, mis tõi omakorda kaasa liikumiskeelu ja kaasa antud volitusest polnud suurt kasu. C. Kreegi reisiväikust:

11. V 1921. Sõitsime, Meesi Kreek ja Cyrillus Kreek, Tartust Haapsallu. Töötasime Noarootsi kih[elkonnas] maikuu lõpuni. Juunikuu alguses jõudsid Andrei Laredei ja Johannes Muda Haapsallu, siis läksime Ridala kihelkonda.

Et minu fonograafi üleskirjutamise membraan viga oli saanud ja tagavaramembraanisi ei olnud, siis ei saanud sellega töötada. Kui Muda oma fonograafi tõi, siis tarvitasime tema membraani mõlema fonograafi juures. Kahe fonograafi la-

Anu Vissel

hus töötada ei saanud. [---] Ridala kih[elkonnas] lõppes töö 18. VI. Saak oli 46 viisi ja 48 nummert laulusõnu.

20. VI kundi 28. VI töötasime Lääne-Nigula kih[elkonnas]. Saak 12 viisi ja 16 nummert laulusõnu. Rahvalaul täiesti kadunud. Põhjuseks usuline märatsemine ja uuema aja laul.

Lõpetades L.-Nigulas, tahtsime Martna kih[elkonda] minna. Sääl oli kõhutõbi laiali lagunenud, nii et liikumine kitsendatud sai. Kirikud pandi kinni jne. Esialgu jäivad saared haigusest vabaks (ERA II 30, 347).

Haigusest puutumata jäidki üksnes saared ja seetõttu tuli pöörduda tagasi Noarootsi. Seal töötati 2. juunist 13. juulini, kogumistööst võttis taas sõnadekirjutaja ja tõlgina osa ka M. Kreek. Noarootsi laulude kogumisele tuli kavaväline järelkorjandus üksnes kasuks, sest piirkond sai hoolega läbi kogutud. Loodeti siiski veel augustis siia tagasi tulla, et käia läbi üksikud laulid, kellega oli töö millegipärast pooleli jäänud või polnud õnnestunud kohtuda. Juuli keskpaigas sõitsid noormehed haridusministeeriumi palvel Hiiumaale Emmaste kihelkonda, kus kuulsalt Torupilli-Juhanilt (Juhan Maaker) fonografeeriti 36 torupillilugu.

Kolmas kogumisring Noarootsis jäi siiski ära, sest augustikuus põles Tartus helilooja Mart Saare maja, kus oli ka Kreekide korter. Kogu varandus hävis. Kahe väikese lapsega Kreekide pere sattus võlgadesse ja äärmisesse kitsikusse. Kuna Tartus ei õnnestunud uut korterit üürida, tuli loobuda ka sealsest ametist. C. Kreegi märkmetest nähtub, et oma töökohast jäi ilma ka M. Kreek. Tuli alata algusest, probleemiks tõusis pere äraelatamine. Mitmed plaanid jäid realiseerimata, venis kogutud materjalide puhtakskirjutamine ja vaharullidele salvestatu noodistamine. Kogumismatka rahastanud komitee nõudis finantsaruanne ja kogutud materjali.

Muidu tagasihoidlik ja muhe C. Kreek on aruandele lisatud kirjas masendunud ja nõrkinud, sest meeldetuletuses on komitee teda ja teisi kogujaid oma palgalisteks nimetanud ja arvatavasti ka hoolituses süüdistanud. Ta annab mõista, et komitee on tema suhtes ülekohtuselt käitunud, sest ei täitnud esialgseid lubadusi kogumismatka ettevalmistamisel (tehnikat, aadressid, kaardid jm). C. Kreek on ise otsinud kõik viisikogujad, muretsenud fonograafi

ja rullid, lasknud viimased puhastada. Kõige suurema puudusena nimetab C. Kreek ERMi suutmatust tellida fonograafile tagavaramembraane. See põhjustaski suvise töö vähese resultatiivsuse (ERA II 30, 264).

Tegelikult polnud kogumistulemused kaugeltki kesised. See kogumiskäik oli seniste kogumisretkedega⁹ võrreldes üks pingelisemaid, kuid nähtavasti olid C. Kreegi plaanid olnud esialgu veelgi suuremad. Veidi enam kui kahe kuuga jõudis ta läbi käia kahekümmend üks küla ja fikseerida sada kuuskümmend kolm viisi, pealegi seal, kus rahvalaul oli usulahkude tegevuse tagajärjel peaaegu täiesti kadunud (Kuusk 1983: 59); salvestanud fonograafi abil seitsekümmend viis laulu viisid (viisteist Ridalast, kuus Lääne-Nigulast, viiskümmend Noarootsist, ühe Haapsalu linnast, kolm Läänemaad külastanud kagueestlastelt Setumaalt) ja kolmkümmend kuus torupillilugu, kusjuures viiskümmend üks vaimulikku viisi rannarootslastelt. Kõigepealt jõudis komisjonini esialgne finantsaruanne. Lõplik aruanne koos puhtaks kirjutatud nootide, sõnade jm andmetega saabus 1923. aastal.

Aruanne on omamoodi ekskurss tollasesse olustikku. Kõik osalised on Haapsallu sõitnud rongiga, kaugemalt tulijad (Kreegid ja A. Laredei) Tartust platskaartvagunis, J. Muda Eesti piirilinnast Narvast üldvagunis. Tehnika ja isiklike asjade transportimiseks on linnas kasutatud voorimeest ja pakikandjat, millekski on kasutatud käskjalaga.

Millised olid hinnad? Mis rahas maksti? Tollal oli Eesti noores riigis kasutusel Eesti mark.¹⁰ Rongipilet Tartust Haapsallu maksis 296 marka, sellele lisandus tasu magamiskoha eest (90 marka), pakikandjale maksti 25 marka, voorimehele Haapsalus 100 marka. Laevasõit Haapsalust Noarootsi maksis 15 marka, laevasõit Österbysse 20 marka, kohapealne hobuseküüt 300 marka. Tollase moodsa helitehnika (fonograafi) üür maksis 1000 marka ja selle raha eest võinuks tollal Haapsalus suvitusperioodil üürida kaheks nädalaks toa. Honorari suurus on sõltunud osavõetud päevade arvust ja ilmselt ka töö vastutusest: M. Kreek sai 5000 marka, A. Laredei 6000 marka, J. Muda 7500 marka ja C. Kreek 16 000 marka. Väikest tänutasu said ka lauljad: see on kõikunud 25 (E. Blees, T. Boman) ja 300 marga (Mats Fagerlund) vahel.

C. Kreek ei ole oma reisirakendustes kunagi liiga detailne. Ta paneb kirja vaid kõige olulisema. Järgnev kirjapanek, mis ilmselt kirjutatud mitu aastat hiljem, on väga lakooniline.

Anu Vissel

Sõitsime siis Noarootsi kih[elkonda] korjamistööd jätkama. 2. VII kuni 13. VII Noarootsi kihelkonnas oli meil M. Kreek sõnadekirjutajaks ja tõlgiks. Vastuvõtmine rahva poolt sõbralik. Saak 61 viisi ja 50 nummert laulusõnu. Suurem hulk võimalikud rahvaviisid. Sõnad on rootsikeelsest kiriku lauluramatust. [---]

Augusti algul tahtsime veel Noarootsi kih[elkonda] paari laulja juure minna, kuid Tartus põles sel ajal minu haruldane noodikogu ühes muu varandusega, millest teate sain telegrammi teel. Sõitsime Tartu. Et Tartus korterit saada ei olnud, siis pidin ka Tartu Kõrgemas Muusikakoolis koha ära ütlema (ERA II 30, 349).

1921. aasta kogumismatka materjale säilitatakse Eesti Rahvaluule Arhiivis (ERA) Tartus.¹¹ Köitest ERA II 30 leiab C. Kreegi kirjutatud finantsaruanded, kirja Matthias Johann Eisenile ja Edgar Eisenschmidtile, informantide isikuandmed, (eestlastelt kogutud) laulude sõnad ning üleskirjutatud ja/või fonografeeritud laulude loendid ühes tarvilike viidetega. Viisid asuvad köites ERA III 4. Fonogrammidest on kasutatavad Noarootsi (ERA, Fon 173–197) ja Lääne-Nigula laulud (ERA, Fon 165–167). Tegelikult kasutatakse küll nende digitaalseid ümbervõtteid, et originaali säilitada. Enamik Ridala lauludest (v.a ERA, Fon 171–172 ehk kolm laulu), Emmaste torupillilood ja hilisemad muusikamuuseumi korraldatud rahvamuusikapidude ülesvõtted seisid kaua puutumata, sest need olid salvestatud suurtele vaharullidele, mille mahamängimiseks polnud arhiivil aparatuuri. 2003. aasta sügisel said need Rootsi kolleegide abiga ümber võetud ja leiduvad digitaliseeritult folkloristide siseserveris (vt //ohto/mp3/ERA_A-seeria).

Kogumistööl on C. Kreek kasutanud erinevaid kogumismetoodikaid, sõltuvalt kogutu muusikalisest iseloomust ja koguja tehnilistest võimalustest. Kogumise algaastatel, mil tuli hakkama saada üksnes paberi ja pliiatsiga, pani ta viisid kohalpeal kirja. Parema kontakti saamiseks lauljatega on neil palutud kõigepealt laulusõnu ette öelda.

Lauludel on seepärast sõnad enne üles tähendatud, et lauljad esite häbenevad võõraste ees häält teha. Pärast, kui juba tuttavamaks saab, siis palume ka seda “tooni” või “mõnu”¹² (viisi) ette teha. Mitme laulja juures on seda juhtunud, et laulja üt-

leb toonid kõik ära unustanud olevat. Pärast jutu sees sai niijulgeks, et toonid kõik meelde tulid (kiri O. Kaldale Peterburist 7. mail 1914 – EÜS X 542).

No 17. Sõn. 17.

Eva Tegelberg 66a (kohani üle maata 20
Ehk 11) 220
Noarootsi kirk. Riguldi v. Hõbringi k. (Rostölane)

Var nu re - do, själ och tun - ga!
Är - ka ü - les, mi - nu sü - da,

Op. VIII 186a

O mitt hjär - ta re - do var,
Ja mu mee - led, är - ga - re!

- 26 -

Att till - bed - ja och lov - sjun - ga
Küt - se ju - ma - lat ja ee - da,

231

Gud, min Gud, min him - la - far:
Mis ta tei - nud mi - nu - le:

-27-
233

Att av ho - nom jag så väl
Et ta pæ - va ot - sa - ni

Snyd - dad är till kropp och själ,
Hä - da eest mind a - la - ti

-28-
235

Att jag, i hans hæg - nad ta - gen,
Häl - dest hoid - nud, ja on keel - nud,

Och fram - le - vat den - na da - gen.
Et mind saa - dan po - le neel - nud.

Foto 4. Koraali "Ärka üles, minu süda" kaks erinevat esitust Eva Tegelbergilt (ERA III 4, 229/35 (17)). Ülemine viis on üles kirjutatud kuuldeliselt, alumine salvestuselt (ERA, Fon 179a).

Juba algusaastatest on kogujapaari tööjaotus olnud selline, et C. Kreek kirjutas üles viisid, sõnad kirjutati pooleks: *üks ühe, teine – teise rea. Nii läks meil kirjutamine hästi ruttu* (EÜS X 542). Selline on tööjaotus olnud isegi siis, kui ka paariline oli muusikaharidusega ja oleks olnud samuti võimeline laule noodistama.

Eesti arhailised, Läänemaa enamasti kaherealised regiviisid on C. Kreek põhiviisi ulatuses üles kirjutanud, näidates eraldi ära mõned, kõige sagedasemad variandid, kuid märkides harva juhuslikke variatsioone. Mõne lühema laulu sõnad on erandina mõnikord ka noodi alla välja kirjutatud. Niisugune noodialune tekst annab hea ettekujutuse teksti seotusest viisiga (sõna- ja viisirõhu suhetest jm rütmilistest muutustest). Et oma iseloomult on eesti regiviisid rühma- või liigiviisid, kus ühe ja sama viisiga võidi laulda palju laule, siis on koguja noodi all ära näidanud ka kõigi teiste sama viisiga lauldavate laulude algusvärsid ja lisanud viite terviklikele laulutekstidele. Näib, et sõnade ja viisi suhted mikrotasandil pole C. Kreeki regiviiside juures eriti huvitanud. Diskussioon, kas ja kuidas mõjutab eesti regiviiside ettekandmist sõnarütm, puhkes Eestis alles 1920. aastate keskpaigas. Ühene vastus sellele jäi leidmata, kuidas esitamisel võidakse, sõltuvalt piirkonnast, esitaja eelistustest jm rakendada mõlemat moodust. Selles vaidluses kuulus C. Kreek skansiooni¹³ (s.t viisirõhu) toetajate hulka, sest seda kinnitasid tema kogemused Läänemaa (valdavalt meeste)laulu kogumiselt. Mitteskansiooniga näib ta olevat kokku puutunud üksnes haruharva, pidades seda esitaja rütmitaju puudumiseks.

Laulu rütmus hoiab vanad silbid ja vormid alal. (Ainult ühe lauljaga juhtus seda, et ta sagedaste rütmuse ära unustas. See oli Ridala kih[elkonnas]. Tal ei olnud rütmusetunnet, ei olnud ka lauluandi, nii et ta oma laulu jutustavalt ette kandis, Lasksime seda laulu mitu korda korrata, aga ikka läks laul sagedasti jutu pääle üle. Rütmus kadus ära.) (EÜS X 542.)

Eesti uuemate riimiliste rahvalaulude viisid lähenevad juba enam-vähem tänapäevasele arusaamisele teksti ja viisi suhetest, kus igal laulul on (enamasti) oma viis. Noodistamiseks on lauljatel lastud laule nelja-viie salmi ulatuses ette laulda. Samal kombel näib ta olevat üles kirjutanud ka vaimulikke rahvalaule. Laulu laulmist algusest lõpuni pole tollal kuigi tähtsaks peetud. Fonograafi kasutuselevõtmisel hakkas C. Kreek fonograferima eelkõige vaimulikke rahvalaule, mis võimaldas paremini jälgida nende ornamenteeri-

tud esitusstiili. Võiks öelda, et siin korraldas koguja lausa teaduslikke eksperimente, võrreldes sageli ühe ja sama laulja sama laulu kaht erinevat esitust, millest ühe on ta noodistanud kuuldelselt, teise kirjutanud üles helikandjalt. C. Kreek esitab mõlemad esitused paralleelselt, sidudes need akolaadiga ühendatud “partituuriks”, mis võimaldab erinevaid esitusi väga täpselt kõrvutada (vt foto 4).

Cyrillus Kreegi 1921. aasta kogumismatka võiks nimetada eelkõige vaimuliku rahvalaulu kogumise retkeks, kuivõrd ta kogus neid kahelt kõrvuti elavalt kogukonnalt – eestlastelt ja rootslastelt. Noarootsist üles kirjutatud 55 rootsi viisist on 50 koraaliviisid. Huvi vaimulike viiside vastu on olnud koguni nii valdav, et ta polegi teisi laule vaharullidele salvestanud. Ilmalikud laulud on ta sel aastal üksnes kuuldelselt noodistanud, erandiks vaid “Väravamäng” Ridalast.

Sisuliselt võiks seda kogu pidada praktiliseks uurimuseks, sest vaimulike laulude viisi ja teksti seoste jälgimiseks on perekond Kreek välja selgitanud rootsi koraalide vasted eestikeelses lauluraamatus ja selle samuti paralleelselt noodi all ära toonud. Rootsi koraaliteks-tide kirjapanekul on toetutud rootsi vanale lauluraamatule. Tähelepanelikult on C. Kreek jälginud Lääne-Nigula päritolu Ridala laulja Värava-Villemi (Villem Tikerbergi) koraalide laulmist, esitades kõigi kümne tema lauldud koraali topeltnoodistused. Siinjuures läheb ta oma uurimuslikus vaatluses veelgi sügavamale, noodistades võrdluseks kolm nendest koraalidest ka Villemi õelt Anna Pärtilt. Viimase noodistuse alla kirjutab ta teda hämmastanud järelduse:

Vend ja õde on seda viisi emalt õppinud, aga juba on märgata viisi erinevust (ERA III 4, 65).

Noarootsist on C. Kreek kõige rohkem koraale (25) jäädvustanud Mats Fagerlundilt.

Noarootsi kih[elkonnas] laulis Mats Fagerlund üle kahekümne vana viisi. Ta mõistab neid palju rohkem, aga ei ole saanud enam tema juure minna. Ta elab kaugel. Andis meile lauluraamatu kätte ja ütles: “Näidake ise, missugust laulu tahate, ma tean kõik viisid.” Seletasime veel kord, et ainult vanu viise tahame. Siis ütles: “Ma olen ikka neid ka küll osanud, aga kõiki just ei tea, peab enne meeles tuletama.” Väga huvitavad on ka Mats Bormani lauldud viisid: temalt ehk saaks ka veel väärtuslikku lisaks (ERA II 30, 353).

Anu Vissel

N° 41. S^ön. 37.
F^on. 187c

341
-81-

Den sig-na-de dag, som vi nu här se Av
him-me-len till oss ned kom-ma, Han
blif-ve oss säll, han lä-te sig te Oss

343
-82-

all-om till gläd-je och from-ma ja
Her-ren den Hög-s-te oss al-la i dag För
syn-der och sor-ger be-vo-re.

Foto 5. Rootsi koraal "Den signade dag", mille on laulnud 82-aastane Mats Fagerlund Noarootsi kihelkonnas Riguldi vallas Bergsby külas 1921. aastal (ERA III 4, 341/43 (40) < ERA, Fon 187c).

Anu Vissel

Nende lauljate koraale pole ta mitmel korral noodistanud. M. Fagerlundi lauldud 25 koraalist puudus viieteistkümmel vaste eesti-keelses lauluraamatus, M. Bormani üheksast koraalist olid viis puhtrootsi koraalid.

Salvestuste puhul oli nüüd võimalik viisid üles kirjutada algkõrgusel. Kohapealsel esitusel oli ta pidanud sellest loobuma, sest lauljates olevat kammertooni kasutamine sageli võõristust tekitanud (EÜS X 547).

Kõik 1921. aastal Läänemaal salvestatud (vaimulike) laulude fonogrammide on C. Kreek hiljem välja kirjutanud. See töö on olnud pikk ja vaevanõudev, sest kõik rullid

[---] küllalt hästi puhastatud ei olnud, mis läbi üleskirjutamisel vigu juhtub. Ärakirjutamine rullidelt on seepärast eriti tüütav. Mäletan, ühe Noarootsi viisi juures oli koht, kust membraan ikka üle kargas. Terve aasta jooksul ei saanud seda kohta õieti kuulda. Olin juba lootuse kaotanud. Jätsin selle koha ärakirjutamisel tühjaks. Tänavu talvel mängisin enne üleandmist veel kõik korra üle. Siis juhtus see koht õieti, nii et seda korra kuulsin ja kohe kirja panin.

Torupilli ja teiste pillide lugude ärakirjutamine on väga väsitav. Ja et ma töödega juba ülekoormatud olen, siis ei saa ma nende ärakirjutamist oma pääle võtta (ERA II 30, 355).

See oli väike tagasivaade C. Kreegi 1921. aasta kogumismatkale ja seal talletatud rahvaviisidele.

Cyrillus Kreegi poeg Peeter (Pelle) suri 15-aastaselt 1934. aastal. See oli ränk hoop Maria Kreegile, mis jättis sügava haava tema hinge elu lõpuni. Kreegid lahutasid oma abielu 1939. aastal. Poeg Toor jäi ema juurde. Ta mobiliseeriti sakslaste poolt ning mõnda aega peeti teda sõjas kadunuks. Maria Kreek pöördus 1944. aastal koos teiste eestirootslastega tagasi oma etnilisele kodumaale (Laanepõld 1974: 23). Paar kuud pärast lahutust abiellus C. Kreek algkooliõpetajanna, oma kunagise õpilase Aleksandra Tinskiga (1909–1989). Neil oli kolm last: Anne (1940), Maria (1941–2001) ja Jüri (1944) (Järg 2003: 24). Hiljem on siiski ka poeg Toori (1920–1995) teed isa ja tema uue perekonnaga kokku viinud – mitte küll kodumaal, vaid Rootsis (vt foto 6), sest Nõukogude Liit ei andnud Toorile sissesõiduviisat. Tema elu möödus Stockholmi äärelinnas. Ametilt olnud ta joonestaja või arhitekt,

kelle hobiks maalimine. Taasiseseisvunud Eesti Vabariik tagastas Toor Kreegile endises Ridala kihelkonnas asuva emapoolsete vanavanemate Bleeside maja, mille ta kinkis poolvend Jürile. Anne ja Jüri Kreek elavad praegugi Haapsalus.

Aastatel 1940–1941 ja 1944–1950 õpetas C. Kreek Tallinna Konservatooriumis muusikateooriat. Aastal 1950, mil enamik eesti vanemast haritlaskonnast kuulutati kodanlikeks nationalistideks, sunniti ka prof C. Kreek Tallinna Riiklikust Konservatooriumist “omal soovil” lahkuma, sest tema töö ei rahvuldavat erialaliselt ega ideelis-poliitiliselt kõrgema kooli nõudmisi (Järg 2003: 26). Pole raske mõista, et määrava põhjuse helilooja ja pedagoogi vallandamiseks Nõukogude ideoloogide näpunäidetel andis tema kiindumus vaimulikku muusikasse. Nõukogude ajal esitati tema teoseid harva. Kui sellest koduste ringis juttu tehti, öelnud helilooja rahulikult ja veendunult: *Minu aeg pole veel tulnud. See tuleb 30–40 aasta pärast* (Järg 2003: 28).

Foto 6. (Paremalt) Cyrillus Kreek, poeg Toor (esimesest abielust), teine abikaasa Aleksandra. Tagareas lapsed teisest abielust: Jüri, Maria ja Anne juulis 1954 (foto 89720-R Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis).

Kokkuvõte

Cyrillus Kreegi osa eesti rahvaviiside kogumisel on olnud suur ja sügav. Teda võib täie õigusega pidada Läänemaa rahvaviiside ületamatuks tundjaks ja suurimaks kogujaks. Tänapäevaste arusaama-

Anu Vissel

de järgi oleks olnud ehk kummaline, kui ta poleks tähelepanu pööranud ka sealsele olulisele etnilisele rühmale – rannarootslastele. Tollal oli see siiski pigem erand, sest oma rahvagi rahvamuusikat polnud veel piisavalt kogutud.

Cyrillus Kreegi muusikaalaste teenete (helilooja, koorijuht, muusikaõpetaja ja sisuliselt etnomusikoloogi põhjalikkusega rahvaviiside koguja) ritta tuleks lisada veel üks, millele pole varem piisavalt tähelepanu pööratud – rannarootsi vaimulike rahvaviiside kogumine. Teise rahva pärimuskultuuri on raske koguda tulemuslikult, kui seda ei tunta ja selles ei orienteeruta. C. Kreeki juhatasid selles nii tema enda varasemad kokkupuuted eestirootslastega kui ka kompetentne, sama kogukonna liikmest teejuht ja abiline abi-kaasa Maria Kreek.

Kommentaariid

¹ Cyrillus Kreek on viimane silmapaistev eesti helilooja, kes omandas oma muusikalise hariduse Peterburi konservatooriumis (Leichter 1997: 333–334).

² Esimesest laulupeost 1869. aastal võttis osa 51 kollektiivi umbes 845 osavõtjaga, XXIII laulupeost 1999. aastal 856 kollektiivi 24 875 osavõtjaga. Järgmine üldlaulupidu on Tallinnas 2004. aasta suvel.

³ Hilisema perekonnanimega Helila.

⁴ Eesti rahvaviiside korjamine. 8. aruanne 27. märtsist 1911 kuni 26. märtsini 1912.

⁵ Eesti rahvaviiside korjamine. 11. aruanne 27. märtsist 1914 kuni 21. märtsini 1915.

⁶ T. Saare mäletamist mööda oli see hoopis Muhust pärit poiss perekonnanimega Kõvamees (TMM M 11: 1 / 371: 6).

⁷ Laulumänge.

⁸ Eestis oli tollal tööpoolest üks Soomes Anni Colanilt võimlemis- ja tantsualase koolituse saanud spetsialist Anna Raudkats. 1913. aastal kogutud tantsud publitseeris ta 1926. aastal oma raamatus *Eesti rahvatantsud*. Edaspidi sidus ta end pedagoogilise töö ja rahvatantsurühmade juhendamise (vt ka Anu Vissel 2000: 23–43).

⁹ Tasub aga mäletada, et needki ületasid teiste kogujate tulemusi oluliselt.

¹⁰ Kroon võeti kasutusele alles 1928. aastal.

¹¹ Sama käsikirjalise materjali ümberkirjutused on leitavad ka Tallinas Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis, kus säilitatakse C. Kreegi isiklikku arhiivi. Sealsamas säilitatakse Läänemaa Õpetajate Seminaris kogutud rahvaviise.

¹² *Toon ja mõnu* – meloodia rahvapärased nimetused Lääne- ja Põhja-Eestis.

¹³ Probleem, kas laulmisel eelistatakse sõna- või viisirõhku, ilmneb eesti regilaulus üksnes nendes värssides, mis sisaldavad kolmesilbilisi sõnu, kus sõnarõhk (eesti keeles esimesel silbil, kaasarõhk kolmandal silbil) satub vastuollu kaheosalise meetrumiga.

Kasutatud allikad

Käsikirjad ja helisalvestised

Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjad

EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi kogu (1875–1917)

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi kogu (1927–1944)

ERA II 30 – Cyrillus Kreegi kirjutatud finantsaruanded, kiri Matthias Johann Eisenile ja Edgar Eisenschmidtile, informantide isikuandmed, (eestlastelt kogutud) laulude sõnad, üles kirjutatud ja/või fonografeeritud laulude loendid ühes tarvilike viidetega

ERA III 4 – Cyrillus Kreegi kirja pandud viisid

RKM – Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna kogu (1945–1990)

RKM II 298, 130–153 – Mõnda Cyrillus Kreegist ja tema rahvaviiside korjamisest Haapsalu Õpetajate Seminaris aastatel 1923–1929

Eesti Rahvaluule Arhiivi heliarhiivi helisalvestised

ERA, Fon – fonogrammide kogu (1912–1930)

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi käsikirjalised kogud

TMM M 11 – Cyrillus Kreegi fond Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis

Anu Vissel

Kirjandus

Andersson, Otto 1986. *Pulmamuusika torupillile*. Tõlkinud Olev Paju ja Ain Sarv. Paljundus. Tallinn: Olev Paju & Ain Sarv. Originaal: Andersson, Otto 1961. Bröllopsmusik på säckpipa. *Studier tillägnade Carl-Allan Moberg 5 juni 1961*. Svensk tidskrift för musikforskning 43, lk 17–36.

Järg, Tiia 1989. *Cyrillus Kreek: 1889–1962*. Tallinn: Eesti Muusikaühing.

Järg, Tiia (bukleti autor) 2003. *Cyrillus Kreek: helilooja* = Cyrillus Kreek: composer. [Buklett + CD Cyrillus Kreegi koorimuusikaga.] Eesti Muusikaklassika = Estonian Classical Music. Tallinn: Eesti Muusika Infokeskus.

Kuusk, Priit 1983. Cyrillus Kreek ja eesti rahvamuusika. Kuusk, Priit (koost). *Muusikalisi lehekülgi* 3. Tallinn: Eesti Raamat, lk 45–85.

Laanepõld, Neeme (koost) 1974. *Cyrillus Kreek, 1889–1962*. Tallinn: Eesti NSV Kultuuriministeerium.

Launis, Armas 1930. *Eesti runoviisid = Estnische Runenmelodien = Mélodies runiques estoniennes*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Leichter, Karl 1997. Cyrillus Kreek 50-aastane. Kirme, Maris (koost). *Keset muusikat*. Eesti mõttelugu 14. Tartu: Ilmamaa, lk 333–337.

Plaat, Jaanus 2001. *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiamaal: Usuühenduste muutumisprotsessid 18. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi lõpuni*. Eesti Rahva Muuseumi Sari 2. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Saar, Theodor 1998. Läänemaa Õpetajate Seminaris. Saar, Theodor. *Kihnu raamat*. Emakeele Seltsi Toimetised 68. Tallinn: Emakeele Selts, lk 231–237.

Estonian Swedes (<http://www.einst.ee/factsheets/swedes/> – 28. oktoober 2003).

Anu Vissel 2000. Yleiskatsaus virolaisten kansantanssin keruuseen ja arkistointiin Viron Kansanrunouden Arkiston aineiston perusteella. Koironen, Antti (toim). *Kansantanssin tutkimus: Arkistot, menetelmät, teorian: Viljandin kultuuriopistossa 24.–25.4.1999 pidetyn kansantanssisymposiumin alustuksia = Rahvatantsu uurimine: Arhiivid, meetodid, teooriad: Rahvatantsu sümposiumi ettekanded, Viljandi Kultuurikolledž, 24.–25.4.1999*. Tutkivi 22. SKIP-raportti 4. Tampere: Tampereen yliopiston Virtain kultuurintutkimusasema, lk 23–43.